

Rose, *Rosa*

Rosen er som »blomsternes dronning« et fællesnavn for store og smukke blomster(-planter) tilhørende andre botaniske familier: stokrose, nøkkerose, alperose, julerose m.fl. »På Fyn kalder de alle blomster roser så nær som rosen, for den kalder de tornerosen« (1).

Rose o. 1300ff (rosæ) af *Rosa* med uvis oprindelse; i talrige stednavne: Rosholm 1348ff Thy, Rosendale o. 1370 VSjælland, Rosenhave 1501ff Vendsyssel, 1704ff Løjt Sønderjylland (2), især i navne på slotte og herregårde: Rosenborg (med »Rosenværelse«), Rosenholm, -vold, -dal, -feld, -gård, -lund, Roseneje NFyn hedder nu Hofmangave (3); mange gadenavne: Rosenvvej, -vænget etc.; Rosengården i København var et kvarter fra universitetet bag pro-

fessorhaverne til voldene – er nu en gade mellem Kulturvet og Fiolstræde (sml. s. 147); endvidere slægtsnavne: Rosen, Rosenkrantz, -krone, -borg, -vinge, -ørn m.fl., sml. nedenfor.

Den retfærdige torn Fyn, Langeland og øerne syd for = griber fat i både fattige og rige (4) jf. *kærlighedstorn* = gør ikke forskel på folk, men rammer alle (VFyn; 5), *fåretyv* Lolland, fordi den stjæler ulden eller uldtyve brugte den tornede stængel, s. 141 (3), *djævletorn* Ryslinge Fyn, man skal holde sig fra den som fra djævelen (6).

HUNDEROSE 1688ff, *Rosa canina*, nedsættende i forhold til de dyrkede og forædlede roser; *torn* 1580ff, *havtorn* 1596, *vildrose* 1600-t ff, *tornerose* 1623ff; Fyn, *markrose* o. 1700–1859, *hybenrose* 1796ff; Fyn, NSjælland, *junirose* 1881,

Blomstrende hunderose. (EH).

Hunderose.
Flora Danica, 1777.
Overfor: Knud Lavard
med rosenkrans
i håret.
Kalkmaleri i
Vigersted kirke,
Sorø amt.
Foto: Nationalmuseet.

gærderose 1882, *hækkerose* Sønderjylland, *rivetorn* Fyn, Langeland, *rivenrøv(-er)* Agersø, *havtorn* Langeland (7).

ÆBLEROSE 1805ff, *Rosa eglanteria*, efter bladenes duft, når de gnides og imod regnvej; *engelstorn* 1619ff; Bornholm, omtydet af artsnavnet ligesom *engelskorn* Falster; o. 1870ff: *kongetjørn* Falster, *kong Valdemars rose* og *Valdemarsrose* SSjælland, vokser på terrænet omkring ruinerne af kong Valdemar Atterdags slot i Vordingborg; *marierose* NVSjælland, Fakseegnen, jf. legende s. 145 (8).

Den røde flaske- eller krukkeformede frugt (også navn til hele planten):

Hyben slutningen 1400-t ff, måske af latin *cupa* 'tønde', *hybentorn*, *-tjørn*, *-busk*, *-bær* o. 1450ff ret alm. navn, især i den østlige del af landet, indgår i mange stednavne: *Hjobjarp* 1336ff MJylland, *Hybentornseng* 1569, 1684 ved Rønne, *Hybholt* 1662ff Vendsyssel, *Hybtorn* 1683ff ØJylland, m.fl.; *hu-*, *hjo-*, *ju-*, *jugbær* etc. V og Sønderjylland, måske i stednavne som *Hjultoft* 1683–1774 Brøns og *Jugholt* 1774ff Als; *jyven* VSjælland, *jøver*, *jivvertorn* Fyn, Langeland, tydes undertiden som 'yvertorn' (frugtens form); *hyskenbær* NSjælland, *hivkâr* Århuseggen vel til *kode* = *scrotum* (frugten indeholder sten), jf. *hode(r)* 1821ff; Jylland, vist til tysk *hode* = testikel, og *kodebær* Jylland; *hojer*, *-bær* NVJylland, *højekel(r)* Rømø; *honningpote* Angel, Sønderjylland, *hanebutte*, *-pote* Sønderjylland, rimeligvis af tysk *hagebutte* (hyben); *kløbær*, *-pulver* VFyn, NSjælland, SVJylland o.a. steder, *lusebær* SSlesvig, Sønderjylland, Ærø, Sjælland, Falster, sml. s. 141; *kattebær* Vendsyssel er nedsettende, *kødbær* Strynø, *hestekød* ØSjælland, *hørsekød* NFyn, sml. s. 141, *skadenæb* Angel. Anvendt som legetøj (jf. s. 141): *røde grise* Fyn og øerne syd for, Langeland, Falster, *røde heste* SFalster, *hybenheste* Lolland, *røde køer* Dybbøl o. 1875, *tomater* – *Rosa rugosa* med meget store og tykke hyben kaldes *hybenrose*, *tomatrose* og *kartoffelrose* (9).

Hunderosens store røde til rødbrune galler med grønne lådne udvækster forårsaget af rosen-galhvepsen: *hybenbold* 1648, 1795, *ormehus* 1648, 1876, *søvnpryne* o. 1700, efterleddet = nål, torn etc. eller efter anvendelsen som søvndyssende middel, sml. s. 144, jf. *søvntorn* Jylland, *sovertorn* NVFyn *soverose* o. 1900, *soveknep* Bornholm; *rosenkugle*, *-svamp* 1800-t ff, *bedeguar* 1806ff fra fransk, *rosenhårbold* 1876, *rosenæble* 1887, *mosknude* 1899, *rosenkonge* 1907ff, *bukkehoveder* Håstrup Fyn (10).

Mange adelige segl i 1200–1300-t har op til femten roser (11); i Odense amtskommunevåben 1937ff står rosen for Fyn som landets midte og »Danmarks have«; der findes tre roser i Roskildes segl 1384 og amtskommunens våben 1959ff (de tolkes nu som et trefoldighedsmotiv) og én rose i Jyllinge-Gundsømagles kommunevåben 1963ff, inspireret af krans af rosetter omkring Gundsømagle kirketårn.

En krans af vilde roser er anbragt om Knud Lavards hår på kalkmaleri o. 1450 i Vigersted kirke, Sorø amt; blomsterkransen var i 1200-t almindelig mode for unge, fornemme mænd og er her det hertugelige emblem.

Med *rosæ* i Harpestræng-afskrifter o. 1300 menes sandsynligvis den dyrkede. De første sikre oplysninger om rosendyrkning i Danmark stammer fra Christian IV's tid. 1618 købes og plantes 400 rosentræer til haven om det under opførelse værende Rosenborg slot, 1633 forskriver kongen yderligere 1000 hvide og 100 røde fra Holland, 1624 nævnes, at han vil give slottet navnet Rosenborg. I en fortegnelse 1642 over hovedstadens kgl. haver omtales 11 rosen-sorter. 1648 nævnes Æblerosen (engelhorn), og vildroser findes indplantet i landsbyhaver (12). Se endvidere s. 148. – De danske »Poulsen-roser« er kendt i hele verden.

Kulturoser kan blive temmelig gamle. I Tarm føres et eksemplar (1949) tilbage til 1834, og

Rosen som dødsymbol i H. C. Andersens eventyr »Hvem var den lykkeligste«

Rosen som et døds- og kærlighedssymbol i H. C. Andersens eventyr »Pebersvendens nathue«.

en rose i Brødebølle ved Nakskov gik i arv siden 1847 (13); rosenbuske i gården Egelunds have NVFyn blev plantet o. 1860 (14); i Fåborg fandtes 1944 en 80-årig rosenbusk (15).

LITTERATUR: (1) 488d 486 jf. 519 96; (2) 689 2, 451 148 6, 221; (3) 41717, 1876,414f; (4) 605 450; 568 196; (5) 634 12166 (Barløse); (6) 519 95; (7) 689 2, 453f; 292 210; (8) 689 2, 462f; (9) 689 2, 454–59, 468–70 og 3, 825; 148 5, 160; 7, 403 og 10, 22; 634 12130; (10) 697 1648, 52; 417 17,1876,414; 689 2, 458; (11) 711 2, 5f, 8, 16; 495 14,1969,405ff.; (12) 351 26, 1926, 1f; 401 15,1961,185f; 697 1648,52; (13) 210 28/7 1949; (14) 107 1961; (15) 954 19/10 1944.

PRYDBUSK, TIL DEKORATION

Middelfart, Mariager og Stubbekøbing er blevet kaldt »rosernes by«, fordi private og kommunen plantede talrige roser langs gaderne; »i blomstringstiden er der en rosenduft over hele byen« (Stubbekøbing; 1); Skandinavien »største« rosenhave (1967 med 20.000 blomster) findes ved Lerchenborg. I mange byer, således på Lolland-Falster, er Rosenfesten højsommerens store begivenhed; gæsterne skal gætte antallet af roser

anvendt til lokalets udsmykning, og der kåres en Rosendronning (2). Da Frederik IX 29/9 1948 sejlede med »Dannebrog« mod Nykøbing F, blev fra Guldborgsund-broen strøet tusinder af roser på og foran kongeskibet (3), dette gentoges 18/6 1956.

En buket roser blev på Avernakø anbragt øverst på majstangen (4). Relief af vilde roser kranser teksten på genforeningsstenen i Rislev SSjælland (5).

De hvide Prinsesseroser skal helst have halvt udsprungne knopper til konfirmationen palmesøndag, så konfirmanderne kan få blomsterne sammen med myrte- og rosmarinkviste i en lille buket med til kirken (Als o. 1850; 6). De gule duftende klitroser plukkes ofte til vasepynt (Hanherred; 7), hyben benyttes som dekoration ved høstgilder, bryllupper o.a. fester på landet; de bestryges med lak (Rømø o. 1880) og trækkes på snore til guilander under lysekronen og langs væggene (o. 1870; 8).

På Falster blev børns ligkiste gerne pyntet indvendig med roser og buksbomkviste (9). Rosen turde være en af de hyppigst plantede kirkegårdsvækster, den er dødens og gravens symbol (10); »ligesom rosen hvert år blomstrer og dufter påny, således skal også mindet blomstre evigt ungt (11). Sml. s. 150.

Man har foreslået at plante rosenhække i stedet

for vejtræer, til forskønnelse af landskabet og som »stødpude« ved påkørsler (12).

Haveroser må ikke omplantes i tiltagende mæne, men ved fuldmåne til efter mikkelsdag 29/9; gøres det i maj ved fuldmåne, blomstrer busken i december, hvis vejret er gunstigt (1774; 13).

LITTERATUR: (1) 166 7, 1923,40; (2) 65 1/8 1943; 551 2/8 1950; (3) 65 30/1948; (4) 278 9, 1936,131; (5) 953 153; (6) 884 1929,120; 161 1906/23; 3271; 381 8,1911,138 sml. 358 29; (7) 379 1955,324; (8) 783b; 634 12951; (9) 308b 38; (10) 987 6, 1929,17-24; (11) 19 71; (12) 524 26/9 1955; (13) 452 132.

TIL PARFUME; HYBENS ANVENDELSE, M.M.

Man har strøet blomsterne på gulvet som duftgiver (1500-t; 1); kronbladene indgår i brændevinsudtræk brugt som parfume (1736; 2), de lægges i potpourri-krukker og heraf destilleres rosenvand og -olie (3), sml. s. 142ff. Man kom de tørrede kronblade, evt. blandet med lavendel o.a. stærktlugtende planter, i en lille stenkrug eller flaske med salt og vand (eller brændevin) og fik en »lugtelse« til at stænke på tøj; før besøg, på højtidsdage og når man mærkede ildelugt i stuen strøede man lidt fra krukken eller flasken på bilæggerovnen (4). Kronblade, helst af de gammeldags roser, blev samlet og sol- eller oventørret til vinterbrug, mod ildelugt lagde man

Rosenhaven ved Vemmetofte. Tegning af T. Zeltner i M. Galschiøt: Danmark II, 1893.

